

דפים לב – לג

סג. א. מה דינו של הדס שנשרו רוב עליו או יבשו רוב עליו?

ב. אלו הם פסולי ההדס?

א. נשרו רוב עליו ונשתיירו מיעוט – כשר, ובלבד שתהא עבותו קיימת. כיצד? כגון הדס המרובה בעלים שיש לו שבעה שבעה בקן אחד שעל אף שנשרו בו ארבעה נשתיירו שלשה. [וגם הדס מסוג זה כשר למצוה, הגם שיש לו שם לוואי, 'אסא מצראה' – הגדל על המיזר / הדס המצרי / שעליו צרים. ערש"י ור"ח], בכלל 'עץ עבות' הוא. אביי].

משמע שאם נשרו חמשה ונשתיירו שתיים – אין זה 'עבות' (ר"ן). ואף לדעת הפוסקים שהיו שלשה ונשר אחד – כשר, כאן שנשרו רוב העלים צריך שישאר שיעור 'עבות' על כל פנים (ב"ח ופרישה, וכ"מ בריטב"א. משנ"ב תרו סק"ז).

יבשו רוב עליו ונשאר בו שלשה בדי עלים לחים – שלשה בדים שבכל אחד שלשה עלים לחים. רש"י, רמב"ם ועוד) – כשר. ואמר רב חסדא: ובראש כל אחד ואחד (יהיו הלחים, אבל באמצעם אינו 'הדר'. עפ"י רש"י).

א. לפי מה שאנו נוקטים שבשעת הדחק די בבד הדס אחד, גם כאן די כשיהא בראש האחד קן אחד של שלשה עלים לחים (ר"ן; משנ"ב תרמו סק"ב).

ב. הרא"ש מפרש שצריך שישתיירו שלשה קנים ובכל קן די בעלה אחד לח הרוכב ועולה על השנים היבשים [ולאו דוקא בראש הבד]. והלכה כפירוש רש"י, שכן דעת הרמב"ם הרי"ד ור"א כהן צדק (עפ"י משנ"ב תרמו, ח. ופירש דברי הרא"ש שאעפ"י שכשעלה אחד עולה על השנים אין זה 'משולש', מדובר שאר העלים משולשים ורק אותם קנים שנשתיירו בהן לחים עשויים בצורה זו שהלח מורכב על האחרים וניכר. ויש מפרשים דברי הרא"ש ששלשת העלם עומדים בשוהם אלא שהלח הוא האמצעי והבולט מביניהם וחופה את קצה השנים משני צדיו. עפ"י בכורי יעקב). ויש פירושים נוספים.

ג. שיעור 'יבש'; יש אומרים כשהיו העלים נפרכים בציפורן (עפ"י תוס' כט: ועוד) או נפרכים בקיפולם (מגן אבות למאירי). ור"א משעברה הלחלוחית שיצא מכלל 'כמוש', אז נקרא 'יבש' (הרו"ח). ור"א משילבינו פני העלים, אבל עד אז אינו בכלל 'יבש' אפילו נפרך בציפורן (ראב"ד). וכן נפסק בשלחן ערוך תרמו, ח. וכתב המג"א שאפילו הלבינו פניהם אם לא נפרכים בציפורן – אין זה 'יבש', אך אין הדבר מצוי וא"כ כשנתלכנו פניהם ודאי יבש הוא. משנ"ב תרמו סק"כ).

ד. נחלקו הראשונים האם אותם עלים המצילים על היובש צריכים שיהיו לחים דוקא (ראב"ד) או אף כמושים יכולים להציל (רא"ש). ונקטו האחרונים להחמיר ביום הראשון שמצותו דאוריתא (עפ"י פרי מגדים, הגר"ז, משנ"ב).

ה. יבשו העלים העליונים – נחלקו הראשונים (ער"ן וריטב"א; תמים דעים רלב – אלא שלשיטתו דוקא כשיבש ראש הקנה ואין די בעלים). והב"ח פסק שאפילו אי אפשר באחר – אין לברך עליו, אבל יש לו תקנה על ידי שיסיר אותם העלים ואז כשר לכתחילה (מובא במשנ"ב תרמו סק"ד). ויש אחרונים שדחו דבריו ומכשירים כל שלא יבשו רוב העלים. והמיקל בזה אין למחות בידו (ע' באור הלכה שם).

ו. בשעת הדחק שאין בכל העיר אלא הדס יבש, יש אוסרים ליטלו בברכה [אף שבלולב מקלים, ששם אין היבוש ניכר כל כך שאף הלחים יש בהם לבנים], ויש מקלים (ע' ברמ"א סוס"י תרמט. וע' חילוקי דינים בשו"ע הגר"ז ומשנ"ב שם).

- ב. פסולי ההדס: הגזול, היבש, של אשרה ושל עיר הנדחת, נקטם ראשו [ורבי טרפון מכשיר. וכן הלכה. ע' להלן לד], נפרצו עליו (רש"י: נשרו. ולפתוס' (כט): כנראה הכוונה שנפרץ ונחלק כל עלה לשנים), היו ענביו מרובות מעליו. ודוקא ענבים שחורות [וכן אדומות. רב פפא], אבל ירוקות – כשר (רב).
א. היו ענביו מועטות מעליו, אפילו בשנים ושלשה מקומות משמע שכשר (עפ"י תוס' לפי גרסתנו). משמע בתוס' שענביו מרובות פסול אפילו מרוכזים במקום אחד. והמשמעות הפשוטה שהולכים אחר מספר הענבים והעלים. אך שמא רוב ומיעוט נאמר במשך שיעור ההדס ואין הדבר תלוי במספר, שהרי מסתבר שענבים רבים קטנים מאד המרוכזים במקום קטן הם פחות בולטים מענבים המתפרשים על מקום גדול. וצ"ב.
ב. די אם בשיעור הכשר ההדס מלמעלה עליו מרובות מענביו, אף אם בתחתית ההדס שמעבר לשיעור הנצרך, ענביו מרובות (עפ"י בכורי יעקב תרמו סק"ו. ונסתפק כשהענבים למעלה ויש שיעור הכשר למטה).
ג. הבית-יוסף כתב בשם ארחות חיים (והובא ברמ"א תרמו, ב) שענבים מרובות מעליו – כשר בשאר הימים. אך לפי מה שאנו פוסקים להחמיר בפסולי 'הדר' אף בשאר הימים – פסול כל שבעה (משנ"ב שם סק"ט. וע"ש בבאה"ל בסוף הסימן).
ד. דנו האחרונים בענבים צהובות או כחולות, האם דומים לירוקות שאלו עדיין לא נגמרו (ע' פמ"ג תרמו מ"ז ג) אם לאו (ע' כפות תמרים).

לדעת בה"ג, 'הדס שוטה' היינו שעליו גדולים בארכם וברחבם. ויש אומרים שלשיטה זו אם הם רחבים כשני צפרני אגודל, יש לחוש לכשרותם (עפ"י גילוי דעת למהרש"ם יו"ד לה סקכ"ד – 'ורבים אינם יודעים מזה'). ויש חולקים על שיטה זו (עפ"י ספר המנהיג. וגם שאר הראשונים פירשו 'שוטה' שאינו משולש). ויש להדר בדבר לכתחילה (הגרשו"א, מובא בהליכות שלמה י, יא. וע"ש שרשם לעצמו 'אורך העלים לא יהיו יותר משני ס"מ').

דף לג

סד. מה דין ההדס באופנים דלהלן?

א. נקטם ראשו ועלתה בו תמרה.

ב. היו ענביו מרובות מעליו ומיעטן.

- א. שנה עולא בר חיינא: נקטם ראשו ועלתה בו תמרה – כשר. נסתפק רבי ירמיה כשנקטם ראשו מערב יום טוב ועלתה בו תמרה ביו"ט, האם יש תורת 'דחוי' אצל מצוות ופסול, אם לאו. תיקן.
א. גם אם נאמר שדחוי מעיקרא אינו 'דחוי', יתכן וזה דוקא באופנים שבידו לתקן, אבל כאן שאין בידו לתקן שמא הוי דחוי, ולא נפשט הדבר (עפ"י תוס').
ויש אומרים שלרב פפא [וכן לריש לקיש בירושלמי בכורים א, ב] אין דחוי אצל מצוות. ויש שנקטו כן להלכה (עפ"י ט"ז ובהגר"א תרמו ועוד אחרונים בדעת הרמב"ם).
ב. עלתה התמרה ביום טוב, באנו לשאלת נראה ונדחה האם תוור ונראה, ויש מחמירים בדבר כדלהלן. ואפילו היתה הערבה מחוברת לקרקע כשעלתה בה התמרה, כבר נדחתה. והדעת נוטה שכל יום ויום מצוה בפני עצמה היא, הלכך אין לאסור אלא לאותו היום שהיה נראה בו ונדחה, ולא לימים האחרים (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ג צו).
כל זה מדובר לדעת הפוסלים הדס שנקטם ראשו, אבל יש מכשירים כדלהלן.

ב. היו ענביו מרובות מעליו, ומיעוטן; העולה מסוגית הגמרא שאם מיעוטן קודם שאגד הלולב וקודם יו"ט – פשוט שכשר. מיעוט לאחר האיגוד וקודם יום טוב; אם נוקטים לולב צריך אגד (כרבי יהודה) וגם נוקטים ללמוד לולב מסוכה להצריך עשייה בהכשר – אין מועיל המיעוט, שהרי נעשה הלולב בפסול. ואם אין למדים לולב מסוכה – כשר [ואפילו אם יש דחוי במצוות י"ל שקודם יום טוב אין נקרא עליו שם 'מצוה', שהאגד אינו אלא הזמנה בעלמא]. ליקט ביום טוב (משקדש היום. עפ"י רש"י. וע' ערול"ג, שבט הלוי ח"ו נט, עונג יו"ט נב) אפילו אם ננקוט שאין צריך עשייה בהכשר יש לפסול משום 'דחוי', ותלוי הדבר בשאלת 'דחוי' במצוות; –

יש סוברים שלרבי יהודה שלולב צריך אגד, חל תורת דחוי משאגדו אפילו מיעוטן קודם יו"ט (עפ"י מאירי; מהרש"א בדעת רש"י. וכן דייקו מלשון ר"ח), או בכניסת יו"ט אפילו אינו אגוד (עפ"י מאירי. ואילו הרש"ש כתב שאפילו ביו"ט צריך שיהא אגוד. אך ע' באגרות משה (או"ח ח"ג צו) שהוכיח מהסוגיא בע"ז שאפילו בעודם מחוברים חל תורת דחוי, וא"כ נראה שכל שכן קודם האיגוד אף לר' יהודה). ויש סוברים שאפילו לרבי יהודה לא חל תורת דחוי משעה שאגדו אלא ביום טוב (עפ"י מהרש"א בדעת התוס').

ונחלקו תנאים בכרייתא בעבר וליקטן ביום טוב; רבי אלעזר ברבי צדוק (/ ר"ש בן יהודק) פוסל וחכמים מכשירים. לאור האמור יתכן שמחלוקתם היא האם דחוי מעיקרא הוא דחוי (במצוות) אם לאו. ואם השחירו ביו"ט עצמו באנו לשאלת 'נראה ונדחה' האם חוזר ונראה. ואפשר שנחלקו בשאלה האם לולב צריך אגד וצריך עשייה בהכשר (כן דחו לפרש בסוגיא לעיל יא: ושם מובא צד נוסף לומר שאפילו צריך עשייה, יתכן וליקוט הענבים היא עשייתו).

להלכה עבר וליקטן – כשר (תרמו, ב). ויש נוקטים להכשיר אפילו בשהושחרו ביו"ט (ע' כס"מ לולב ת, ה; ב"י וב"ח תרמו עפ"י הרא"ש). ויש חולקים (ריצ"ג, רז"ה ור"ן; רא"ש סוף מו"ק. וכתב בבאור הלכה (תרמו, א) שיש להחמיר). וקודם יום טוב מותר ללקטן לכתחילה אף לאחר האיגוד (משנ"ב שם).

סה. א. האם ממעטים ענבי ההדס ביום טוב?

ב. האם לולב צריך אגד אם לאו?

ג. לולב שהותר אגדו ביום טוב, מה יעשה?

ד. האם יש תורת 'דחוי' אצל מצוות אם לאו?

א. שנינו במשנתנו: אין ממעטים ביום טוב. ובכרייתא הובא משום רבי אלעזר ברבי שמעון שממעטים. ופירש רב אשי כגון שליקטן לאכילה ולא כדי להכשיר, וכמאן דאמר דבר שאין מתכוין מותר. ואעפ"י שב'פסיק רישיה ולא ימות' אסור – מדובר כאן שיש לו הדסים אחרים כשרים ואינו צריך לאותם הדסים (ועל כן אין כאן 'תיקון כלי' (רש"י). והתוס' פירשו משום 'מלאכה שאינה צריכה לגופה', והתירו כאן אף לכתחילה משום מצוה. והערוך (פסק) פירש משום ש'פסיק רישיה דלא ניהא ליה' מותר).

א. בשלחן ערוך (תרמו, ב) מוזכר ליקוט א' א' לאכילה, ולא הוזכר שיש לו הדסים אחרים. וכתבו האחרונים שצריך לומר 'שליקטן אחר לאכילה', שאדם אחר מותר ללקטן ביו"ט כשמתכוין לאכילה אעפ"י שנמצא מתקן ההדס לחברו, התירו 'פסיק רישיה דלא ניהא ליה' משום מצוה, אבל בעל ההדס עצמו אסור אם לא באופן שיש לו אחרים (משנ"ב שם).

ב. מיעוט הענבים ביו"ט כשמתכוין להכשיר; יש אומרים שאינו אסור אלא מדרבנן (עפ"י רש"י ד"ה עבר ולקטן; תוס' שבת קג ויומא לד–לה. וע' שער המלך שבת כה; חדושי רעק"א תרמו). ויש אומרים

מדאורייתא (עפ"י מרדכי תשמו. וע' גם במאירי שבת כט [וכ"מ בתוס' כאן שדנו בדבר משום 'משאצל' ג. עפ"י הליכות שלמה י הערה טז, ע"ש. וע"ע כפות תמרים].
 ג. היו ענביו מרובות מעליו ביום טוב – יטלנו בלא ברכה כדי שלא תשתכח תורת לולב (ספר ההשלמה; או"ח תרמו, יא).

ב. נחלקו רבי יהודה וחכמים האם לולב צריך אגד מעיקר דינו ('קיהה קיהה' מאגודת אוזב) אם לאו. ואף לחכמים שמכשירים בלא אגד, מצוה לאוגדו משום זה א-לי ואגודו.

א. הלכה כחכמים. (מבואר ברמב"ם (ברכות יא, ט) שמברכים 'שהחינו' בשעת עשיית הסוכה והלולב. ובספר הרוקח (שעו) נתן טעם לחלק בין אלו לשופר ומגילה שאין מברכים בעשייתם, כי בסוכה יש מצוה בעשייתה וכן לולב למדים מסוכה. ונראה שנקט לולב צריך אגד עכ"פ לכתחילה. ואף אם אין טעון אגד מהתורה (עריטב"א לעיל יא שאין לומר טעון לכתחילה מהתורה, וכפשט דברי הגמרא), מ"מ יתכן שגדר הדין מדרבנן שצריך לאגדו ואינו הידור בעלמא, הלכך שייך לברך בשעת עשייה. או י"ל שנוקט להלכה לדרוש 'לקיהה' 'לקיהה' מאוזב אלא שאף באוזב כשר בלא אגדן, כדתנן ספ"א בפרה – עתוס' לעיל יג. ד"ה מצות).

ב. האיגוד צריך להיות על ידי קשר גמור דוקא שיקשור שני ראשי האגד, וכדלהלן. ואף לחכמים מצוה לאוגדו באופן זה (עפ"י רש"י ד"ה ופליג; ריא"ו; או"ח תרנא, א. וע' מג"א שנוהגים בכריכה ותחיבת ראש הכריכה בתוכה. והגר"א תמה על כך, וכתב במשנ"ב (סקי"א) שצריך בהתחלה לעשות קשר אחד ואז יכול להמשיך לכרוך ולתחוב הקצה בכריכה).

ומה שנוהגים לעשות כמין בית יד ולתחוב המינים לתוכו, גם זה בכלל קשר (תשובת 'אגורה באהלך', מובאת במשנ"ב תרנא סק"ח. וכע"ז בפמ"ג תרמו: 'והנה עושין קשר, וסמוך לקשר טבעת ושם נותנין ערבה. ואפשר שרי כי הוה אגד לולב שפיר. וכן אני נוהג בזה').
 אף על פי שלכתחילה יש לקשור דוקא, משמע בגמרא שכשא"א לקשור עדיף לענבם או לכרכם בלא קשר ממה שיהיו פרודים לגמרי.

ג. הותר אגדו ביום טוב – אוגדו כאגודה של ירק (בתחיבת ראש הכריכה בתוכה). וכן יכול לענבו לדעת חכמים הסוברים שהעניבה אינה כקשירה לענין שבת, ואין כן דעת רבי יהודה.
 מבואר בגמרא שלדעת האומר לולב צריך אגד, אין מועילה עניבה וכריכה בעלמא אלא צריך קשר גמור. ואסור הדבר ביום טוב.

וכן אסור לדעה זו לתחוב הלולב בתוך האגודה, שעל ידי כן הוא מכשירו למצוה (עפ"י הר"ן בבאור דברי הר"ף. וע' גם באגרות משה ח"ד סוס"י עג שלמ"ד צריך אגד אסור משום 'תיקון מנא' מלבד מלאכת קושר).

ד. כנוצר לעיל, נסתפק רבי ירמיה אם יש דחוי אצל מצוות אם לאו, ולא נפשט הספק. ומסתם משנתנו הוכיחו שדיחוי מעיקרא לא הוי דחוי, שעל כן אם מיעט הענבים ביום טוב כשר.

א. התוס' נוקטים שלא נפשט ספקו של רבי ירמיה, כי הוא מדבר באופן שאין בידו לתקן, שהעלאת התמרה איננה בידו, ורק כשבידו לתקן כגון בענבים מרובות, הוכיחו שאין דיחוי בדחוי מעיקרו.

ויש סוברים שאפילו אין בידו לתקן כשר, שדיחוי מעיקרא לא הוי דחוי. ורק כשנקטם ראשו ביום טוב עצמו נשאר הדבר בספק שמא נראה ונדהה אינו חוזר ונראה (ער"ן ומאירי. וכן נקט הרא"ש בסוף מו"ק שיש דחוי בנראה ונדהה).

- יש אומרים שלמסקנא אין דיחוי במצוות אפילו בנראה ונדחה (כן כתבו הפוסקים עפ"י הרמב"ם. וכ"מ דעת הטור והשו"ע. ע' מג"א תקפו סק"ו; בית הלוי ח"ב טו), אם משום שבידו לתקן [ואפילו ביו"ט יש אופנים שמותר למעט כנ"ל] (עפ"י כס"מ ח,ה וב"י; פני יהושע; בית הלוי שם), אם משום שהוא ספק דרבנן (כי עיקר הדיחוי במצוות מדרבנן – עפ"י ב"ח סוס"י תרמו [וע' לעיל]). או מפני שמדאורייתא בידו לתקן – עפ"י רעק"א שם). או משום שלהלכה אין לחלק בין דחוי מעיקרא לנראה ונדחה (עפ"י בהגר"א). ואולם כמה אחרונים (פר"ח כו"פ ותבו"ש ביו"ד כח) נוקטים להלכה שהדבר בספק.
- ב. נחלקו הדעות (עריטב"א כאן ובע"ז מז; מהרש"א ומהר"ם שם; מג"א תקפו סק"ו) האם שייכת תורת 'דחוי' בדבר שאינו אסור אלא לכתחילה, כלפי הדין שלכתחילה. [ואולם לענין הידור מצוה מבואר ברמב"ן ובר"ן כאן שאין שייך דין דיחוי כל שהמצוה כשרה, כגון בקטימת הדס שכשר אלא שאינו מהודר].
- ג. גם במצוות דרבנן יש לחוש שמא יש דיחוי, הלכך אין מדליקים נר חנוכה בנרות של עבודה זרה שביטולה (עפ"י ראבי"ה א"נא. וע' לבוש ובהגר"א יו"ד קלט, יג; לבוש וא"ר או"ח תרעג).

דפים לג – לד

סו. א. אלו הם ערבי נחל שאמרה תורה?

ב. אלו הן הערבות הפסולות והכשרות?

- א. ערבי נחל – הגדלים על הנחל. דבר אחר: שעלה שלה משוך כנחל. ובברייתא אחרת ריבו מערבי ערבה של בעל (קרקע המושקית ממטר השמים בלבד) ושל הרים. וכן סתמה משנתנו, 'של בעל כשרה'. אבא שאול דרש מ'ערבי' – אחת ללולב ואחת למקדש. ותנאים אחרים דרשו ליטול שתי ערבות. וכתבו התוס' שמא לדבריהם אין לרבות של בעל ושל הרים, ולפי"ז יש לזוהר שלא ליטול ערבה ללולב אלא הגדילה על הנחל (ומשמע מהתוס' לחוש בדבר אף בדיעבד. דרכי משה תרמו. וגדר 'נחל' – שהמים זורמים בו. כ"מ בר"ן). וכ"כ הטור בשם 'רוב המפרשים' שלכתחילה צריך לחזור אחר הגדלה על המים (וער"ן זמשמע לי... אין לחוש הרבה למה שחוששין בעלי התוס' ז"ל בשל בעל ושל הרים).
- ואולם הרמב"ם הרא"ש וטשו"ע נקטו להכשיר [אפילו לכתחילה] את הגדלה במדבר ובהרים [ו'ערבי נחל' היינו אותו המין שרגיל בנחל]. וכן משמע מדברי הט"ז שאף לכתחילה אין צריך לדקדק ליטול של נחל דוקא (מובא במשנ"ב תרמו סק"ג).
- ערבה כשרה, ולא צפצפה הגדילה בין ההרים. ונתנו בהם סימנים; הערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק. צפצפה קנה שלה לבן ועלה עגול ופיה דומה למגל / למסר. אמנם יש מיני ערבות ('חילפה גילא') שעלָה דומה למגל (-) תלמים דקים מאד. פוסקים. ורש"י כתב שהפגימות נוטות לכיוון אחד) וכשרה.

כתבו הפוסקים (עב"ח לבוש ופמ"ג תרמו) שצריך שיהיו שלשת הסימנים הללו כדי להכשיר, ואולם אם פיה דומה למגל כשרה כשיש לה שני הסימנים האחרים כאמור, אבל כמסר (-) בליטות גדולות ישרות. ערש"י וש"פ) אפילו קנה שלה אדום ועלה שלה משוך פסולה. ובבכורי יעקב כתב שאין מצוי סימן אחד בלא חברו (מובא במשנ"ב ר"ס תרמו).

היה הקנה אדום והעלה משוך, ועליה העליונים דומים למגל והתחתונים דומים למסר – נראה להכשירה, כי הצפצפה כל עליה כמסר ואילו זו שיש בה שני סימני הערבה, מסתבר שאינה צפצפה, ובפרט אם גדלה על הנחל שזהו סניף נוסף להכשיר. ואולם מצוה לכתחילה להדר אחר ערבה שיש בה כל שלשת הסימנים, בפרט בערבות שבהו"ל (עפ"י שבט הלוי ח"ח קמט).

אם עלה שלה אדום כשרה אפילו בעודו ירוק (ב"י וש"פ).